

Bányai Tibor Márk recenziója

PAPP Ágnes Klára, *Átlátunk az üvegen? Gondolatok a kortárs irodalomról*, Napkút, 2008.

Papp Ágnes Klára könyve nagyrészt a kortárs magyar irodalommal foglalkozó hosszabb-rövidebb tanulmányokat és kritikákat tartalmaz. Ezeket az önmagukban is megálló írásokat egy – mintegy elméleti háttérül szolgáló – hosszabb bevezető tanulmány előzi és alapozza meg.

Írásom e kitüntetett helyen álló nagytanulmányra összpontosít. Ezt és a rákövetkező öt fejezet egyes írásait a bahtyini karneválemélet és dialógusfelfogásmélyreható körüljárása, majd következetes applikálása hozza közös nevezőre – mégpedig megkérdőjelezhetetlen döntések kényszere nélkül. A lábjegyzet-apparátussal, bőséges szakirodalmi hivatkozással ellátott bevezetés a szerteágazó recenziókat – primér (szép)irodalomtól a tanulmányon át az elméleti szövegig – termékeny módon tudja összefogni. Papp Ágnes Klára figyelme éppúgy kiterjed kanonikusnak tekintett művekre, mint az irodalmi kánonok peremvidékére, olyan művekre tehát, amelyek olvasmányosságot, történetességet, szórakoztató eredetiséget mutatnak fel, ám amelyeket olykor ő maga sorol – legalábbis bizonyos szempontból – a rossz irodalom körébe.

Részletes tanulmány vezeti be a mágikus-realista regényeket és elbeszéléseket illető kritikákat. Ezeknél a határátlépő (transzgresziens) jelleg, a konvenciószegés és a kronotoposz vezethető vissza Bahtyinra. Az *Önmagának fügét mutató irodalom?* című fejezetben a szöveg megalkotottságára rákérdező, sőt magának az irodalomnak a határait feszegető művek kapcsán néhol már nyíltan negatív kritikával is találkozhatunk. A szerző a karneválisághoz két költői életművet köt: Baka Istvánét a szerepet átesztétizáló képesség, Petri Györgyét pedig a szerep lehetőségét kétségbe vonó kimondhatatlanság- vagy hiánypoétika révén. A *Mesélni könnyű?* fejezet transzgresziensnek mutatja egyrészt – a krimi hagyományos műfaji konvencióinak áthágása miatt – Agatha Christie regényeit. Itt tér ki Papp a csak ügyyel-bajjal definiálható mese műfajának, valamint a gyerek- és ifjúsági irodalom fogalmának határátlépő jellegére Boldizsár Ildikó és Komáromi Gabriella

egy-egy monográfiája kapcsán. *Az írás elmélete – a kritika gyakorlata* című zárófejezetben a bahtyini dialogus szellemében különféle tanulmányköteteknek és Roland Barthes *S/Z*-jének recenziójával zárul az elemzések sora.

A hosszú elméleti bevezető három alfejezete közül az alábbiakban a *Hivatalos karnevál (A kortárs irodalmiság helyzete Mihail Bahtyin karneválfogalma felől nézve)* címűt veszem szemügyre.

Papp Ágnes Klára könyve nem egyszerű tanulmánykötet a szónak abban az értelmében, hogy szerkezeti felépítésében a kritika, a tanulmány és az értekezés – egymástól köztudottan nem megkülönböztethető – keretei között vizsgálódik tudományos igényességre törekvő igyekezettel, de mindvégig olvasmányos stílusban. Ez a műfaji sokszínűség – magától értetődő módon – ugyanannyira értékelhető előnyösnek, mint hátrányosnak, ám mindenképpen leszögezhetjük, hogy Papp Ágnes Klára könyve bátor, és mint ilyen, nyíltan vállalt posztmodern kísérlet. A műfajok különbözőségéből eredhet nyilvánvalóan a kötet szerkesztés egyik szembetűnő jellegzetessége: amíg a kritikák és rövidebb tanulmányok nem vagy alig élnek a lábjegyzetek használatával, addig a Bahtyin-tanulmány hatalmas mennyiségű vendégszöveget kölcsönöz szó szerinti idézéssel mind a főszövegben, mind a lábjegyzetekben. A főszövegbe szervesen illeszkedő, az olvasás folyamatosságát különösebben nem megtörő idézetek és a 127 lábjegyzet ugyan nem érződik aránytalannak, ám mégis azt a látszatot kelti, mintha a szerző nem is annyira tanulmányt, mintsem széljegyzetet, kommentárt kívánt volna írni. Ekkora mennyiségű vendégszöveg esetén nem tud nem felmerülni a kérdés: vajon mi magyarázza azt, hogy mely idézett szövegrészek kerüljenek a főszövegbe, és melyek „csak” a gyakran meglehetősen hosszú, akár a következő oldalra is átcsúszó lábjegyzetekbe? Úgy tűnik, mintha a kritikai alázat éppen a tanulmányíráshoz szükséges saját szövegbázisnak mint létjogosultságot tanúsító önrésznek a kiemelkedését ásná alá.

A *Hivatalos karnevál* jelenkori irodalomértésünk kapcsán nagyon fontos kérdéseket tesz fel és válaszol is meg, azonban ezek a minden bizonnyal revelációértékű megállapítások a legtöbb esetben lakonikus tömörségű tételmondatokban fogalmazódnak meg. Ily módon az eszmefuttatás inkább Bahtyin irodalom-, nyelv- és kultúraszemléletének alakulástörténetét írja le időrendben – mintegy Ariadnéfonalat nyújtva a Bahtyin-labirintusban tévelygőnek. Mindazonáltal

nehéz szabadulni attól a gyanútól, hogy Papp Ágnes Klára a Bahtyin-kutató számára ismert evidenciákat *fedez fel*, és oszt meg a laikus olvasókkal. A könyv rövidebb tanulmányokat és kritikákat tartalmazó részeinek szakmai jólformáltságához, kidolgozottságához viszonyítva felmerül egy nehezen megválaszolható kérdés: egyáltalán kinek van szánva ez a bevezető tanulmány? Milyen olvasónak, értelmező közösségnek lehet érdekes és hasznos a könyvnek ez a bevezető része?

A Bahtyin-tanulmány három (al)fejezetre tagolódik; az elsőnek a címe *A karnevál fogalmának nyelv- és kultúrfilozófiai megalapozása Bahtyinnál*. A szerző *A szó a regényben* című Bahtyin-műből kölcsönzött mottóval a posztmodern irodalomértés egyik legjellemzőbb sajátosságára, az értékpluralizmus és a többértelműség maximájára futtatja ki gondolatmenetét. A szöveg meggyőzően bizonyítja, hogy a bahtyini gondolatrendszer rendkívüli koherenciájának biztosítéka annak nyelvelméleti megalapozottságában rejlik, továbbá, hogy Bahtyin nyelvfelfogása a 20. század meghatározó nyelvelméleti elképzeléseinek alapjául vagy kiindulópontjául szolgált: mint például a plurális irodalomértés, a végtelen szemiózis vagy az elkülönböződés esetében. Papp Ágnes *A szó a regényben* című tanulmány alapján Bahtyin nyelvelméleti koncepcióját Saussure *langue* és *parole* terminuspárjával hozza közös nevezőre. A nyelv elvont normarendszerének, a *langue*-nak a hivatalos, monologikus és normatív nyelvet felelteti meg, a *parole*-nak pedig az élő, dialogikus és változékony-változatos nyelvhasználatot (ez utóbbi fogalom nem más, mint olyan beszédfolyamat, amelyben minden résztvevő aktív). Ennek a résznek egyik legfontosabb megállapítása, hogy *A szó a regényben* című tanulmánnyal teremti meg Bahtyin a *parole*-ból kiinduló dialogikus nyelvfilozófiai alapok és a konkrét műelemzési szempontok közötti kapcsolatot. Tanulmányának ezen a pontján tér rá Papp Ágnes a bahtyini nyelvfelfogás és karneválelmélet összefüggéseinek vizsgálatára. E gondolatmenet fontos állomása, hogy Bahtyinnál a dialogikus nyelvkoncepció összekapcsolódik a szubjektumfelfogással, mivel a dialogikusság magának a nyelvnek a belső tulajdonsága, sőt maga a tudat rendelkezik belső dialogikussággal. A fejezetet záró gondolat – miszerint Bahtyin számára a nyelv dialogikusságából fakad a történetiség kérdése – vezet át a *Karnevál és történetiség* című második fejezethez. Itt a kiinduló kérdés az, hogy vajon hogyan viszonyul a karnevál elmélete a dia-

lóguskoncepcióhoz. E kérdés kapcsán szögezi le Papp Ágnes Klára, hogy Bahtyin felfogásában a szólamok pluralitása nemcsak konkrét dialógusokban ölthet testet, hanem nagyon változatos formában (e formák részletes ismertetésétől azonban – talán közismertségük miatt – eltekint).

A népi nevetéskultúra kapcsán Papp idézi Bahtyin egy nagyon is sokat sejtető gondolatát: „minden nyelv egy-egy maszk”. Azonban magyarázat nélkül hagyja e metaforában rejlő zseniális képszerűséget, amely telitalálattal fejezi ki a maszk, a persona, vagyis a személy és a dialógus lényegi összetartozását. Mindazonáltal ebben a részben fogalmazódik meg Papp Ágnes tanulmányának a jelenkori irodalomértésünk felől minden bizonnyal legaktuálisabb kérdése: hogyan viszonyul a Bahtyin életművéből kirajzolódó koncepcióhoz a posztmodern irodalomértés pluralitásfogalma? E probléma körüljárásakor Derrida kapcsán kiderül, hogy a szerző is osztja azt az irodalomtudományban mára már közmegegyezésnek mondható véleményt, miszerint a dekonstrukció éppen saját dekonstruálhatóságával nem néz szembe. Bahtyin egyik legtöbbet idézett kulcsfogalmát, a *transzgressziót* (határátlépés) Michel Foucault diskurzus- és hatalomfelfogásával találóan hozza összefüggésbe azon az alapon, hogy a foucault-i diskurzusok (például az örület, a börtön vagy a szexualitás) olyannyira perifériálisak, hogy joggal tarthatjuk egyszersmind karneválnak is.

Tanulmányának a *Játék és karnevál* címet viselő harmadik fejezetében Papp Ágnes Klára Bahtyin történetiség-felfogását és karneválfogalmát Hans-Georg Gadamer hermeneutikájával ütközteti. Véleménye szerint a kétféle felfogás különbözőségének oka az, hogy Gadamer hermeneutikája a megértés történetiségének koncepciójára épül, de alapvetően filozófiai előfeltevésekre alapozódik, ezzel szemben Bahtyin életműve az irodalom történetéhez kapcsolódik, voltaképpen az irodalmi kánonok újragondolása.

Összességében úgy tűnik, hogy ebbe az alaposan átgondolt tanulmányba a bahtyini polifónia összevető elemzéséhez Saussure, Derrida és Gadamer mellett más elméleti szerzők is bevonhatóak lennének; például a Sapir-Whorf-hipotézis vagy Austin és Searle beszédaktus-elmélete minden bizonnyal érdekes interpretációs szempontokkal gazdagíthatnák Papp mindvégig következetes gondolatmenetét. A tanulmány végén – nyilvánvalóan a szerző „posztmo-

der” szándékának megfelelően – nem találunk összegzést. Ez a szerkesztési megoldás, annak ellenére, hogy az egyes alfejezetek címei pontos eligazítást nyújtanak, a lezáratlanság érzetét keltheti.

Summary

A long introductory study based on Bakhtin brings the manifold writings of Ágnes Klára Papp to a common denominator in her book *Átlátunk az üvegen? Gondolatok a kortárs irodalomról*. The studies and reviews apply Bakhtin’s key terms (transgression, chronotope, carnivalization, polyphony, dialogue) all along in an easily accessible style. One of Papp’s most important questions for our current understanding of literature is how Bakhtin’s theory relates to the term plurality of the postmodern understanding of literature.